

MARCIN KORNAK

STOWARZYSZENIE NIGDY WIĘCEJ RUCH ANTYFASZYSTOWSKI W POLSCE

Gdy kończyła się II wojna światowa społeczeństwa całego świata wynosiły z niej jedno generalne doświadczenie, że podobna hekatomba nie może powtórzyć się już Nigdy Więcej. Wtedy przeżycia wojenne były na tyle świeże, że mało kto zapewne brał pod uwagę, iż sroga nauka wyniesiona przez ludzkość z wojny, nie przerodzi się w trwałą mądrość zbiorową. Mądrość budowania stosunków międzyludzkich i międzynarodowych w oparciu o zasadę odrzucenia szowinizmów narodowych, zbrodniczych ideologii politycznych i rasistowskich bredni. To, co ówczesnie wydawało się leżeć w zasięgu ręki – przekucie ogólnoswiatowej traumy w system globalnej współpracy w oparciu o uniwersalną solidarność i wzajemne zaufanie – dziś pozostawiło po sobie jedynie skostniałą Organizację Narodów Zjednoczonych oraz słabnący z roku na rok szok drugowojennej zbrodni.

Mówiąc *jedynie* trzeba jednak pamiętać, że ton rozczarowania winien dotyczyć głównie realizacji powojennych planów i oczekiwań. Zmiana dotychczasowego systemu konfrontacji na kulejący, ale funkcjonujący przynajmniej w Europie, system negocjacyjny jest jednak cenną wartością, zwłaszcza wobec wcześniejszej praktyki. Pokój trwający na większej części Starego Kontynentu już sześćdziesiąt lat nie miał w przeszłości zbyt wielu precedensów, więc nie należy go nie doceniać.

O ile jednak można było tuż po zakończeniu wojny spodziewać się problemów z realizacją marzeń o globalnym pokoju, bo przecież jeszcze w jej trakcie rysowały się pierwsze ramy przyszłej dwubiegunowej rzeczywistości zimnej wojny, to chyba żaden z wyzwolicieli obozów koncentracyjnych nie mógł przypuszczać, że ideologia przyświecająca ich budowniczym może się jeszcze kiedykolwiek zacząć odradzać. Niestety jej odżywianie zaczęło się zaraz po wojnie. Inna sprawa, że w większości krajów nacjonalistyczny szowinizm i rasizm nigdy nie zostały prawdziwie i konsekwentnie usunięte z życia społecznego.

Dotyczy to oczywiście również Polski. Wystarczy wspomnieć o krwawych aktach antysemityzmu w Krakowie, Kielcach i na Podhalu, do których doszło jeszcze w latach czterdziestych, albo o antysemickiej nagonce w 1968 roku. O ile w PRL posługiwano się ideologią endecką chętnie, ale z pew-

nym skrępowaniem, maskując ją internacjonalistyczną nowomową, o tyle po przełomie 1989 roku, na fali wolności nastąpił prawdziwy wybuch nacjonalizmu, antysemityzmu i ksenofobii. Jeszcze w połowie lat osiemdziesiątych pojawiła się agresywna neofaszystowska subkultura, tzw. nazi-skinów, spośród której wyłonili się w przyszłości aktywności organizacji i partii skrajnie prawicowych. Pod koniec dekady nastąpiło także wyraźne ożywienie wśród czynnych jeszcze członków i sympatyków przedwojennego Obozu Narodowo-Radykalnego (ONR) i zbliżonych do niego faszyzujących bojówek oraz ich peerelowskich spadkobierców.

Skrajna prawica jest na dzisiejszej polskiej scenie politycznej istotną siłą, co niestety zdaje się być przyjmowane przez dużą część społeczeństwa i politycznego establishmentu bez jakiegokolwiek krytycznej refleksji, nie mówiąc już o odruchach sprzeciwu. Coraz częściej próbuje się przemykać czy lub zwyczajnie ignorować konsekwencje, które dla życia społecznego niesie odradzanie się tendencji politycznej budującej swoje poparcie na odwoływaniu się do szowinistycznych fobii, agresywnego nacjonalizmu i na próbach wykluczenia z jego obrębu różnych grup mniejszościowych. Wystarczy nawet pobieżnie przeanalizować, jak bardzo znajduje to odbicie w kształcie ideowym współczesnego krajowego dyskursu politycznego, na przykład przy okazji roszczeń Powiernictwa Pruskiego i Związku Wypędzonych albo *wojny z terroryzmem*.

Jedną z takich konsekwencji jest bardzo wyraźny po 1989 roku wzrost ilości incydentów na tle rasistowskim i ksenofobicznym oraz przestępstw popełnionych przez neofaszystów. Wystarczy wspomnieć, że z monitoringu tego typu zdarzeń prowadzonego przez antyfaszystowskie Stowarzyszenie Nigdy Więcej wynika, że w ostatnich kilkunastu latach doszło w Polsce do co najmniej 35 zabójstw na tle szowinistycznym.

Są to zjawiska traktowane bez należytej powagi przez instytucje państwa polskiego. Trudno odnieść inne wrażenie, gdy skonfrontuje się oficjalne deklaracje jego przedstawicieli z ponurą rzeczywistością dnia codziennego. Symptomatyczny jest fakt, że istnieje w naszym kraju stosunkowo dobre prawo – i to nawet na poziomie konstytucyjnym – w zakresie zwalczania neofaszystów i rasizmu, kom-

pletnie natomiast niedomaga wynikająca z niego praktyka. Jeśli już instytucje państwowe realizują swoje obowiązki do jakich obliguje je literatura prawa oraz międzynarodowe zobowiązania ratyfikowane przez Polskę, to zazwyczaj czynią to w sposób fasadowy. Kwestią sporną może być odpowiedź na pytanie, czy dzieje się tak z powodu rozmyślnych działań poszczególnych urzędników państwowych, lekceważenia czy też zwykłej inercji. Faktem jest jednak, że państwo polskie nie radzi sobie z problemem rasizmu, neofaszyzmu i nacjonalizmu.

Mimo to społeczeństwo obywatelskie, do zbudowania którego zmierza nie bez problemów polska transformacja ustrojowa, posiada narzędzia pozwalające na przynajmniej częściowe przejęcie od państwa niektórych jej zadań. Jednym z tych narzędzi jest możliwość dobrowolnego zrzeszania się obywateli w celu rozwiązywania określonego problemu, czyli tworzenie organizacji pozarządowych. Istnienie i działanie sieci organizacji tego typu jest jednym z fundamentów rzeczywistej demokracji społeczeństwa.

Po symbolicznym już nieomal roku 1989 nastąpił w Polsce prawdziwy rozkwit sektora pozarządowego, określanego czasem z angielska jako NGO albo też jako trzeci sektor. Stał się on powoli jednym z istotnych elementów krajowej rzeczywistości.

Najdłużej istniejącą w Polsce organizacją pozarządową, która zajmuje się walką z neofaszyzmem, rasizmem i szowinizmem jest Stowarzyszenie Nigdy Więcej. Organizacja ta, której jestem współzałożycielem, powołana została do życia w 1996 roku przez środowisko działaczy i sympatyków Grupy Anty-Nazistowskiej (GAN), nieformalnego ruchu młodzieżowego. Grupa Anty-Nazistowska natomiast powstała w 1992 roku w odruchu spontanicznej reakcji na neofaszystowską przemoc.

Głównym celem Stowarzyszenia Nigdy Więcej jest upowszechnianie sprzeciwu wobec odradzającego się rasizmu, neofaszyzmu, szowinizmu narodowego oraz budowa społecznej grupy nacisku dla eliminacji owych tendencji poza nawias powszechnie tolerowanych postaw. W naszej działalności przestrzegamy kilku podstawowych zasad. Są to: apolityczność – jesteśmy antyfaszystami z powodu podstawowych wartości ogólnoludzkich, a nie wąskich inspiracji politycznych, a rezygnację

z haseł politycznych uważamy za jeden z głównych warunków skuteczności naszych działań; pluralizm – przyciągamy ludzi o różnych poglądach i współdziałamy z nimi o ile tylko łączy nas sprzeciw wobec szowinizmu; otwartość na współpracę z innymi organizacjami o podobnych celach; przestrzeganie i egzekwowanie istniejących przepisów prawnych oraz unikanie przemocy.

Realizację tych celów Stowarzyszenie próbuje osiągać poprzez następujące metody: nacisk społeczny na system polityczny, instytucje państwa i podmioty życia publicznego; promocję pozytywnych postaw i wartości oraz tolerancji i przyjaznego współżycia między ludźmi i narodami; informację; działalność edukacyjną i oświatową; monitoring; demonstracje oraz czynny sprzeciw. Ich urzeczywistnieniu służą też: działalność wydawnicza, współpraca ze środkami masowego przekazu oraz mobilizowanie na rzecz walki z rasizmem wszelkich osób i środowisk aktywnych na arenie społecznej, kulturalnej i politycznej.

Istotnym elementem naszej działalności jest pismo „Nigdy Więcej”, najpoważniejszy w Polsce periodyk zajmujący się tematyką neofaszyzmu i przeciwstawiania się temu zjawisku. Pismo nasze jest wysoko cenione i życzliwie odbierane przez bardzo różnorodne grono czytelników.

Prowadzimy także kampanie i programy, wokół których staramy się zgromadzić jak największe poparcie społeczne. Jedną z naszych inicjatyw jest między innymi kampania piłkarska pod hasłem *Wykopmy Rasizm ze Stadionów*, skierowana głównie do kibiców futbolu, a także do zawodników, trenerów, działaczy i dziennikarzy związanych z tą dyscypliną sportu. Wzorem krajów zachodnich propagujemy antyrasistowską postawę wśród kibiców i działamy na rzecz usunięcia ze stadionów wszechobecnej na nich do niedawna, symboliki faszystowskiej. Kolejnym przykładem naszych działań jest kampania muzyczna pod hasłem *Muzyka Przeciwko Rasizmowi*, do której przyciągnęliśmy wykonawców bardzo różnych gatunków muzycznych i za pośrednictwem ich twórczości wysłaliśmy do słuchaczy z ideami akceptacji i otwartości wobec innych nacji i ras.

Nową kampanią, którą powołaliśmy do istnienia pod koniec 2004 roku jest *Rasizm Delete*. Jako,

że kampania ta dotyczy cyberprzestrzeni jej nazwa nawiązuje do komendy *Delete* (tzn. usuń), której klawisz znajduje się na każdej komputerowej klawiaturze. Głównymi formami realizacji kampanii jest tworzenie i publikacja strony www. Stowarzyszenia Nigdy Więcej oraz monitorowanie Internetu i blokowanie stron neofaszystowskich tworzonych w języku polskim.

Duży obszar zagadnień staramy się też objąć realizowanymi przez nasze Stowarzyszenie programami. Jednym z nich jest program informacyjny, w skład którego wchodzi: monitoring, prowadzenie ośrodka informacyjnego i regularny serwis przeznaczony dla mass mediów, odnotowujący wszelkie incydenty na tle narodowym i rasowym, mające miejsce w kraju, a publikowany na łamach Nigdy Więcej. W ramach tego programu prowadzimy także archiwum gromadzące świadectwa szowinistycznych działań.

Drugi program to *Brunatna Księga* – wydawnictwo odnotowujące różnego rodzaju wystąpienia o charakterze rasistowskim, antysemitycznym, wrogim i agresywnym narodowo. Częścią tej aktywności jest również prowadzony przez nas monitoring. Kolejne inicjatywy: to program wydawniczy (ulotki, plakaty, broszury itd.) oraz program *Równe Szanse*, w ramach którego prowadzimy działalność informacyjną i edukacyjną na temat statusu i szans rozwoju ludzi niepełnosprawnych oraz monitorujemy przejawy ich dyskryminacji. Zrealizowaliśmy również film edukacyjny, który rozpowszechniany jest wśród młodzieży szkolnej i akademickiej.

Stowarzyszenie Nigdy Więcej współpracuje na co dzień między innymi z: organizacjami mniejszości narodowych, pokrewnymi organizacjami krajowymi, kościołem katolickim i innymi wspólnotami wyznaniowymi, środowiskiem ludzi niepełnosprawnych, związkami kombatanckimi, twórcami kultury i sztuki oraz innymi organizacjami społeczno-politycznymi.

Działalność, którą prowadzi Stowarzyszenie Nigdy Więcej nie jest jedynie wynikiem naszych oryginalnych przemyśleń. Po części adaptujemy wzorce aktywności sprawdzone już wcześniej w krajach zachodnich przez tamtejsze organizacje antyfaszystowskie, czy też szerzej przez ruch obrony praw człowieka. Przykładem takiego udanego

importu jest kampania *Muzyka Przeciwko Rasizmowi*. Na jej pomysł wpadliśmy późnym latem 1996 roku. Był on prosty i trafny. Wzorowaliśmy się na brytyjskiej kampanii *Rock Against Racism* stworzonej i prowadzonej przez Toma Robinsona, znaczącego w latach siedemdziesiątych muzyka rockowego. Poza tym inspirowały nas działania muzyczne angielskich organizacji antyrasistowskich: Anti-Nazi League (na przykład koncert Anti-Nazi Carnival dla ponad stu tysięcy ludzi) i Anti-Fascist Action (festiwal Cable Street Beat) w latach dziewięćdziesiątych.

Bardzo ważnym źródłem inspiracji są dla nas doświadczenia w walce z rasizmem wypracowane przez największe i najdłużej, bo od lat sześćdziesiątych, ukazujące się pismo antyfaszystowskie, angielski „*Searchlight*” czy też działania Norsk Folkehjelp, norweskiej organizacji pozarządowej stworzonej w 1939 roku przez Norweską Konfederację Związków Zawodowych (LO). Z tymi ostatnimi mieliśmy okazję zapoznać się w trakcie realizacji wspólnego projektu, który dotyczył wzajemnej wymiany doświadczeń i metod pracy.

Rzecz jasna Nigdy Więcej czerpie też inspiracje z wielu innych źródeł i wymienienie wszystkich byłoby w tym miejscu trudne, ale niewspomnienie o jeszcze jednym z nich poważnie zaburzyłoby obraz naszych działań. Chodzi mianowicie o czerpanie z wielkich, liczących już ponad osiemdziesiąt lat, tradycji polskiego i europejskiego ruchu antyfaszystowskiego, a także z kilkusetletniej skarbnicy polskiej tolerancji. Postrzegamy siebie jako spadkobierców i kontynuatorów tych tradycji, którym poświęcamy miejsce w każdym numerze naszego pisma.

Podobnych do Stowarzyszenia Nigdy Więcej organizacji pozarządowych jest w Polsce więcej. Są nimi na przykład prowadzące znaczące programy na rzecz walki z szeroko rozumianym szowinizmem i nietolerancją: Polska Akcja Humanitarna, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Amnesty International-Polska, Stowarzyszenie Jeden Świat, Stowarzyszenie Przeciwko Antysemityzmowi i Ksenofobii Otwarta Rzeczpospolita, Stowarzyszenie Kulturalno-Ekologiczne Klub Gaja, Kampania Przeciw Homofobii, Stowarzyszenie Uchodźców w RP i wiele organizacji mniejszościowych, społeczno-kulturalnych, wyznaniowych itd.

Bardzo istotną rolę pełnią w naszej wspólnej pracy wolne media, które są jednym z głównych przekazań idei tolerancji i poszanowania ludzkiej odmienności, umożliwiającym dotarcie z nimi do społeczeństwa, co jest warunkiem *sine qua non* powodzenia wszelkich działań społecznych.

Jakkolwiek sektor pozarządowy jest predestynowany do przejmowania na swe barki dużej części zadań na rzecz dobra ogólnego, jako ze swej natury bardziej sprawny i co ważniejsze mocniej umotywowany w swej pracy niż zburokratyzowana i nadmiernie sformalizowana machina państwa, to państwo powinno życzliwie wspierać jego

aktywność. Tylko taka modelowa sytuacja daje nadzieję na rozwiązanie wielu odczuwalnych i bolesnych społecznie problemów. Osiągnięcie takiego stanu jest jednym z głównych zadań ruchu antyrasistowskiego w Polsce i choć niewątpliwie sprzyja mu przyjęcie naszego kraju do Unii Europejskiej posiadającej w tym zakresie bardzo wysokie standardy, to jednak na drodze do tego celu czeka nas jeszcze wiele wysiłku.

Marcin Kornak – założyciel Grupy Anty-Nazistowskiej (1992) oraz współzałożyciel i prezes Stowarzyszenia Nigdy Więcej (1996), inicjator i główny koordynator kampanii *Muzyka Przeciwko Rasizmowi* i *Wykopmy Rasizm ze Stadionów* oraz programu *Brunatna Księga* – jedyne w Polsce rejestru incydentów i przestępstw na tle rasistowskim i ksenofobicznym, redaktor naczelny pisma „Nigdy Więcej”, poświęconego problemom rasizmu, neofaszyzmu i ksenofobii i antyrasistowskiego pisma sportowego „Stadion”. Poeta i autor tekstów piosenek zespołów rockowych ze sceny niezależnej, od 15 roku życia porusza się na wózku inwalidzkim.